

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETINING PEDAGOGIKA INSTITUTI

PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA TEXNOLOGIK TA'LIM KAFEDRASI

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM MAZMUNINI YANADA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI **MUAMMO VA YECHIMLAR**

RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY ANJUMANI
2022-YIL, 25-APREL

**BUXORO DAVLAT
UNIVERSITETINING
PEDAGOGIKA INSTITUTI**

*PEDAGOGIKA, PSIXOLOGIYA VA TEXNOLOGIK TA'LIM
KAFEDRASI*

**UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM
MAZMUNINI YANADA
TAKOMILLASHTIRISH
ISTIQBOLLARI: MUAMMO VA
YECHIMLAR**

RESPUBLIKA ILMIY-NAZARIY ANJUMANI

2022-yil, 25-aprel

**BUXORO - 2022
«DURDONA» NASHRIYOTI**

Uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim mazmunini yanada takomillashtirish istiqbollari: muammo va yechimlar [Matn]: maqola va tezislar to'plami. 772 bet.

MAS'UL MUHARRIR:

Izbullayeva G.V. – p.f.f.d. (PhD), dotsent

TAQRIZCHILAR:

Abdullayev M.J. – Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti Jismoniy madaniyat nazariyasi va uslubiyoti kafedrası mudiri, p.f.f.d.(PhD), professor.

Sharipov A.Z. – Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri, f.f.d., dotsent.

TO'PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHILAR:

Umedjanova M.L. – o'qituvchi

Shernazarov Z.Z. – o'qituvchi

Sobirova M.R. – BuxDUPI Pedagogika va psixologiya mutaxassisligi magistranti

Ushbu ilmiy-nazariy anjumanning ilmiy maqola va tezislari to'plamida ilm-fan va ta'lim tizimidagi keng ko'lamli islohotlar, uzluksiz ta'lim tizimida ta'lim mazmunini yanada takomillashtirish istiqbollari: muammo va yechimlar borasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan islohotlarni tahlil qilish, tadqiq etishga qaratilgan takliflarni qamrab oluvchi ilmiy, nazariy va uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqilgan.

Mazkur to'plamda kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma'lumotlar, bildirilgan fikr hamda mulohazalarga mualliflarning o'zlari mas'uldirlar.

Тасаввуф таълимотлари	Яссавия, хожагон, кубравия, ишқия, суҳравардия
Шахслар мактаби	Сўфий, шайх, шоир, тарихчи, адабиётшунос, тилшунос, файласуф, олим, қози, мунший (котиб), паҳлавон, табиб, санъаткор, хунарманд
Дидактик асарларда педагогик қарашлар	
Мерос	тарихий, илмий, фалсафий, маърифий, маънавий-ахлоқий, бадий
Таълим	Тиббиёт, фалсафа, мантиқ, география, табиий фанлар, калом илми, астрономия, адабиёт, лексикография, этимология, синтаксис, риторика, тарих, элементар арифметикаси ва ҳандаса (геометрия), саводхонлик, Қуръон тафсири, ҳадислар, шариат қонунлари, тасаввуф
Тарбия	касб-хунар, илм эгаллаш, ҳуқ-одоб қоидаларини билиш, нутқ маданияти, давлатни, оилани бошқариш, фарзанд, шогирдни тарбиялаш, каттани ҳурмат қилиб кичикни эъзозлаш, ўзликни англаш

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, XII асрнинг иккинчи ярми ва XIV аср биринчи ярми оралиғида Мовароуннаҳр ва Хуросонда яшаб, ижод этган алломалар: Нажмиддин Кубро, Фаридуддин Аттор, Ревгарий Хўжа Ориф, Муслиҳиддин Саъдий, Авфий Бухорий, Сайфиддин Бохарзий, Носириддин Тусий, Жалолиддин Румий, Азизиддин Насафий, Паҳлавон Маҳмуд, Носируддин Бурҳониддин Рабғузӣ, Хусрав Деҳлавӣ, Убайд Зоконий, Зиёвуддин Нахшабӣ, Маҳмуд Шабустарийларнинг дидактик асарлари таҳсинга сазовордир.

Дидактик асарларда маданият, мактаб ва педагогик қарашлар уйғунлиги, маданият ижтимоий муносабат, фаолият, ижтимоий-маданий ҳаёт, мактаб, таълим ва тарбия маскани, мазмуни, тасаввуф таълимотлари, буюк шахслар томонидан яратилган илм мактаблари, таълим бериш ва тарбиялаш мазмуни ёритилган. Дидактик асарлар инсон камолотининг асосий омиллари саналган маънавий-ахлоқий ҳамда жисмоний камолотга эришишнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти, илми бўлишнинг ўзига хос афзалликлари, муайян касб ёки ҳунар ўрганишнинг фойдали жиҳатлари, шунингдек, инсонда ахлоқий сифатларни тарбиялашга хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 9-жилд. Тўйчи Ҳофиз – Шаршара. Таҳрир ҳайъати А.Азизхўжаев, Б.Алимов, М.Аминов ва б. – Т.: «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2005 – 123 б.
2. Нишопурий, Шайх Фариiddин Аттор Достонлар “Мантиқ ут-тайр”, “Асрорнома”, “Илоҳийнома”, “Панднома”, “Булбулнома”, “Уштурнома” / Шайх Фариiddин Аттор Нишопурий; Форсийдан. Жамол Камол таржимаси. Масъул муҳаррир А.Саидов, – Т.: “Tamaddun”, 2012. – 552 б.
3. History of civilizations of Central Asia. Volume IV. The age of achievement: A.D. 750 to the end of the fifteenth century. Part Two. The achievements Bosworth C.E., Asimov M.S. (eds.) – Paris: UNESCO Publishing, 2000. – 700 pp.
4. History of civilizations of Central Asia. Volume IV. The age of achievement: A.D. 750 to the end of the fifteenth century. Part One. The historical, social and economic setting Asimov M.S., Bosworth C.E. (eds.) – Paris: UNESCO Publishing, 1998. – 485 pp.

JALOLIDDIN RUMIY VA ALISHER NAVOIY TASAVVUFİY QARASHLARINING MUSHTARAKLIGI

B.B. O'razov

Buxoro davlat universitetining Pedagogika instituti o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada Sharqning buyuk mutafakkirlari va allomalari Jaloliddin Rumiyy va Alisher Navoiy tasavvufiy qarashlarining mushtarakligi, umumiyligi haqida fikr bildirilgan.

Kalit so'zlar. Jaloliddin Rumiyy, Alisher Navoiy, Mahbub ul-qulub, Nasoyim ul-muhabbat, Lison ut-tayr

Ko'hna Sharq zamini o'zining buyuk olimu fuzalolari hamda mutafakkirlari bilan dunyo tamaddunida muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu o'z davrining daholari ijodini kuzatar ekanmiz, ularning asarida bir necha ma'no qatlamlari mavjudligiga guvoh bo'lamiz. Ana shunday buyuk olimu mutasavviflarning ko'zga ko'ringan namoyondalaridan biri Abdurahmon Jomiy tomonidan “Payg'ambar emas, ammo, payg'ambarlik kitobi bor”⁹⁴ deya e'tirof etilgan Mavlono Jaloliddin Rumiyy Balxiy bo'lsa, yana biri “So'z mulking sultoni” Mir Alisher Navoiy hazratlaridir.

Ular yashagan davr o'rtasida qariyb ikki asr farq bo'lsa-da ularning ijodlarida o'zaro mushtaraklikni hamda Navoiy hazratlari tomonidan Mavlono Rumiyyga juda yuksak baho berilganligini ko'rishimiz mumkin.

⁹⁴ Abdurahmon Jomiy. Nafahot ul-uns / Usmonli turkchaga A. Lome'iy tarjiması. O'zR FA ShI fondi №30840. –B. 524.

Jumladan, Alisher Navoiy o'zining "Nasoyim ul-muhabbat" asarida bir faslni Rumiya bag'ishlagani hamda Rumiya nisbatan "Ustozlar ustozlari"⁹⁵ deya sharaflagani ham u zotga bo'lgan cheksiz hurmatidan dalolat beradi.

Shuningdek, Navoiy "Mahbub ul-qulub" asarida Rumiya haqida, uning ijodi va so'z san'ati borasida so'z yuritar ekan, qalam ahlini uch guruhga ajratib, Jaloliddin Rumiyni birinchi toifaga mansub shoirlardan, deb hisoblaydi: "... Yana qoyili masnaviyi ma'naviy, g'avvosi bahri yaqin (aniq ilmdagi g'avvos) Mavlono Jaloliddin, ya'ni Mavlaviy Rumiydurki, maqsadlari nazmdan asrori ilohiy adosi va ma'rifati namutahoniy imlosidin o'zga yo'qdur"⁹⁶. U o'zining barcha asarlarida yeru ko'kning sohibi bo'lmish Ollohi Karimni va uning zamindagi xalifasi Hazrati insonni ulug'laydi. Navoiy o'z qarashlari orqali Rumiya shaxsining ma'rifatparvarlik fazilati borasida ta'rif keltiradi.

Rumiyning hayotsevarligi va insonga cheksiz mehr-muhabbati asarlarida o'z aksini topgan. Alisher Navoiy Rumiya asarlariga butun ijodi davomida murojaat qilib, ulardan ilhomlanganining sababi ham shunda. Shuningdek, Rumiya asarlarining to'la ravishda xalq tiliga muvofiqligi, maqol va hikmatlarga keng o'rin berilganini ham Navoiy o'z ijodi uchun ibrat qilib oladi.

Navoiy tasavvufning murakkab va munozarali masalalarini badiiy talqin etishda Rumiya ijodiga tayanganini ko'rsatuvchi dalillar, ma'lumotlar juda ko'p. Jumladan, "dard", "g'am", "hijron", "balo", "firoq" singari so'zlarning irfoniy nuqtai nazardan anglatgan ma'nolarini, ularning kelib chiqish ildizlarini aniqlashda Navoiy fikrlari Rumiya fikrlari bilan mushtarakligini ko'rishimiz mumkin.

Masalan, Mavlono Jaloliddin Rumiyning dard haqidagi fikrlari shunday: "Dard doimo insonga yo'l ochadi. Dunyodagi har ish uchun inson yuragida ishtiyoq, havas va dard bo'lishi lozim. Aks holda, inson bu ishni qilolmas. Dardsiz va zahmatsiz ish ham unga muyassar bo'lmas. Dunyo va oxirat, tijorat va shohlik, ilm va boshqa ishlardan bo'lsin, barchasida ahvol shunday"⁹⁷. Navoiy esa o'zining bir g'azalida

⁹⁵ Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat / Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 17-jild. –T.: Fan, 2001. –B. 324.

⁹⁶ Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub / Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 14-jild. –T.: Fan, 1998. –B. 24-25.

⁹⁷ Jaloliddin Rumiya. Ichindagi ichindadur. –T., 2003. 29-bet.

uqtirishicha, g'am, alam chekmay turib inson ko'zlagan maqsadiga yetolmaydi:

*Navoiyo, chu alamsiz murod mumkin emas,
Desangki, vasl topay, hajr o'tig'a yoqila ko'r.*

Ikkinchi baytda oshiq siniq boshiga g'am bulutidan yog'ilgan toshlarni go'yoki jarohat ustiga qo'yilgan malhamli paxtadek qabul qiladi. Ushbu holatda ham uning g'amdan minnatdorchilik, rizolik kayfiyati sezilib turibdi.

Tasavvuf ta'limotida «sir» deyilganda, Alloh O'zining xos qullarigagina ato etadigan ilohiy ma'rifat tushunilgan. Tasavvuf haqidagi ilmiy va badiiy asarlarda bu borada bir qator fikrlar mavjud. Adabiyotshunos olim I. Haqqulning fikricha, «Tasavvufda sir ikki turga ajratilgan: birinchisi – Haqqa oid sir. Ikkinchisi – xalqqa oid sir. Haqqa oid sir yolg'iz Haqqa ayon, boshqaga mutlaqo oshkor qilinmaydigan sir. Xalqqa oid sir esa Haq bilan qul o'rtasidagi sir. Bularning har ikkalasi ham zohir qilinmasligi kerak. Chunki ular chin oshiqlarga, xususan valiylarga ishonib topshirilgan»⁹⁸. Bu to'g'risida mavlono Jaloliddin Rumiy o'z fikrlarini shunday bayon qilgan: «Men Yoronga (do'stlarga, ahbobga): «Ichingizda ma'no kelinlari yuz ko'rsatib, sirlar oshkor bo'lganda, ehtiyot bo'lib begonalardan yashiring, bizning so'zimizni hammaga ham ayt mang» deb vasiyat qilaman. «Chunki hikmatni barchaga ham bermang, agar bersangiz, hikmatga nisbatan zulm qilgan bo'lasiz. Uni ahli hikmatdan esa gizlamang (yashirmang), yomonlik etgan bo'lasiz» (Hadis). Axir «Meni hech kimga ko'rsatma, men senikiman» deb uyingga berkinib olgan go'zalni bozorga olib chiqib: «Kelinglar, mana bu hurliqoga qaranglar» deb hammaga ko'z-ko'z qilishing to'g'rimi? Bu ishing bilan sen go'zaldan ayrilasan, u sendan nafratlanadi va boshqalarga ketadi»⁹⁹.

Navoiyning «Nasoyim ul-muhabbat» asarida keltirilishicha, Shayx Abu Ishoq Shahriyor Gozuruniy tushida hazrati Payg'ambar (s.a.v.)ni ko'rib, ul zotdan «Tasavvuf nima?» deb so'raganida «tasavvuf da'volarni tark etish va ma'nolarni yashirishdir», deb javob bergan ekanlar¹⁰⁰. O'z asrlarida ma'rifat g'oyalarini kuylagan so'fiy shoirlar ham ushbu masalaning nihoyatda dolzarb ekanligini teran his qilganlar. Jumladan, Fariduddin Attor bir ruboiysida shunday deydi:

⁹⁸ Haqqul I. Navoiyga qaytish. – Toshkent: Fan, 2007. 183-bet.

⁹⁹ Jaloliddin Rumiy. Ichindagi ichindadir. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003. 71-bet.

¹⁰⁰ Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. Yigirma jildilik. 17-jild. – Toshkent: Fan, 2001. 179-bet.

*Ey dil, ma'rifat mayidan qilsang no'sh,
Sotma ilohiy sirni, tutib og'zing bo'sh.
Sal narsaga tog' chashmasidek urma jo'sh,
Daryo bo'lasan, agar o'tirsang xomush.*¹⁰¹

Yoki mavlono Rumi o'z «Masnaviy»sida shunday deydi:

*Ahli orifkim mayi Haq topdilar,
Bildilar asrorni, lekin yopdilar.
Gar kishini sirga oshno etdilar,
Muhr urib, lablarni so'ngra tikdilar.*¹⁰²

Yana bir misol, Navoiyning "Lison ut-tayr" asarida, qushlar safarda davom etar ekan, Hudhudga savol berishadi: "Haqiqiy ishq va majoziy ishq o'rtasidagi farq nimada?" Javob asnosida "Arastu va uning oshiq muridi" hikoyasi misol qilib keltiriladi. Ayni shu hikoyatga o'xshash voqealar Rumiyning "Masnaviy" asaridagi "Podshoh va kanizak" hikoyasi mazmuniga ancha yaqin. Bunday misollarni Rumi va Navoiy ijodida ko'plab uchratish mumkin.

Xulosa o'rnida aytishimiz mumkinki, Mavlono Jaloliddin Rumiyl ilmiy merosining Navoiy ijodiga g'oyaviy badiiy ta'sirini ko'rishimiz mumkin. Qolaversa, "Mavlaviyya" tariqatining asoschisi bo'lgan Jaloliddin Rumiyning tasavvufiy qarashlaridan hamda uning sodda, ravon tushuntirish uslubidan ilhomlangan Navoiy Rumiyl ijodiyotiga yuksak ehtirom bildiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdurahmon Jomiy. Nafahot ul-uns / Usmonli turkchaga A. Lome'iy tarjimai. O'zR FA ShI fondi №30840. –B. 524.
2. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat / Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 17-jild. –T.: Fan, 2001. –B. 324.
3. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub / Mukammal asarlar to'plami. 20 jildlik. 14-jild. –T.: Fan, 1998. –B. 24-25.
4. Jaloliddin Rumiyl. Ichindagi ichindadur. –T., 2003. 29-bet.
5. Haqqul I. Navoiyga qaytish. –Toshkent: Fan, 2007. 183-bet.
6. Jaloliddin Rumiyl. Ichindagi ichindadir. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2003. 71-bet.
7. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to'plami. Yigirma jildlik. 17-jild. – Toshkent: Fan, 2001. 179-bet
8. Muhabbat taronalari. – Toshkent: Sharq, 2005. 195-bet.
9. Mavlono Jaloliddin Rumiyl. Masnaviyl ma'naviyl. Beshinchi kitob. – Toshkent – Tehron: Al-Hudo, 2004. 204-bet.

¹⁰¹ Muhabbat taronalari. – Toshkent: Sharq, 2005. 195-bet.

¹⁰² Mavlono Jaloliddin Rumiyl. Masnaviyl ma'naviyl. Beshinchi kitob. – Toshkent – Tehron: Al-Hudo, 2004. 204-bet.

XII asrning ikkinchi yarmi va XIV asr birinchi yarmi oraliqida movarounnaxr va xurosonda yaratilgan didaktik asarlardagi madaniyat, maktab va pedagogik qarashlar. (G.B. Izbutlaeva)	693
Jaloliddin rumiy va alisher navoiy tasavvufiy qarashlarining mushtarakligi. (B.B. O'razov)	698
Абдулвахҳобхўжа ўғли пошшоҳўжанинг педагогик таълимотида фойдаланиш имкониятлари. (A.H. Нусратов)	702
Мир бобо нақшбандийнинг "миръотус солиқийн" асарида қалбнинг тавсифи. (A.III.Ражабов)	707
Struktur-semiotik tahlilda ijodkor va qahramon masalasi. (R.A. Saidova)	710
Фольклорнинг этнопедагогик ва лексик изоҳи ҳамда мазмун- моҳияти. (M.H. Қодирова).....	714
Ta'lim jarayonida didaktik vositalarning o'рни va ahamiyati. (Sh.O. Aripov, Jurayeva Sh.I.)	719
Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarning xalq topishmoqlariga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish. (Axmedova D.B., D.Nuritdinova)	721
Русско-туземные школы в туркестанском генерал-губернаторстве (по материалам ревизии сенатора К.К.Палена. 1908-1909гг.). (H.B. Махмудова)	724
Zamonaviy sharoitda oliy o'quv yurti o'quv jarayoni haqidagi didaktik bilimlarning konseptual asosi. (O'.U.Qurbonova)	729
Kaykovusning «qobusnoma» asarida fuqarolik tarbiyasi talqini. (L.S. Elibayeva)	733
Temur tuzuklari tamoyillari asosida talabalarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash. (V.T. Samadov)	739
Ta'limda didaktik asarlardan foydalanish imkoniyatlari. (O.F. Hamrayeva)	741
Oilada farzand tarbiyasida gender xususiyatlarining o'рни. (G.X. Axmatova)	744
Ajdodlar merosi – ma'naviy- axloqiy tarbiyaning asosi. (D.H. Nurova)	751
Talabalarda do'stlik munosabatlarni mustahkamlashda didaktik asarlarning o'рни (kaykovusning qobusnoma asari misolida). (Sh.Toyirova, Sh.Nurova).....	753
Darsliklarda bilish muammolari. (Z.L.Umurov)	755